IVO PETRICIOLI

IKONOGRAFIJA ZADRA DO PADA MLETAČKE REPUBLIKE

Poseban materijal u okviru kulturne baštine jednog grada sačinjavaju razni nacrti, gravire, slike i planovi koji ga prikazuju. Osim što imaju umjetničku ili barem kulturnohistorijsku vrijednost kao likovna ostvarenja, oni često predstavljaju dragocjen dokumentarni materijal za urbanističku povijest dotičnog grada.

Zadar je bio često prikazivan. I kad se isključe oznake na starim geografskim kartama[1] može se sakupiti lijep broj takvih prikaza. Dosad jedini koji se podrobnije bavio ikonografijom Zadra jest A. Benvenuti, ali njegov rad nije zaokružen, a niti iscrpan.[2] Polazeći od njegovih rezultata, danas smo već u mogućnosti da njegov rad znatno upotpunimo i da iznesemo mnoge nove podatke. Zato sam odlučio da ovdje prikažem, u granicama do kojih sam mogao dospjeti, onaj materijal koji je nastao do propasti Mletačke Republike. Niz prikaza Zadra iznosit ću po kronološkom principu, držeći se više kronologije promjena u liku Zadra nego vremena kad je pojedini prikaz nastao ili bio objavljen.

1. RAVENNA — *Crkva S. Giovanni Evangelista:* Fragment podnog mozaika iz g. 1213. Kompozicija prikazuje predaju Zadra križarima g. 1202. Natpis IADRA AD CEDEM. Prikaz Zadra sasvim je simboličan: prikazuje ga visoka trokatna kula.

[1] Na Tabuli Peutingeriani Zadar je označen šablonskim znakom u obliku kuća. Na trima srednjovjekovnim kartama: (Bibl. Vaticana, Codice Vat. latino 2972; Ibidem, Codice Palatino Latino 1362; Britisch Museum — Add 27326) označen je zastavom sa sv. Krševanom (v. Archivio storico per la Dalmazia, V, 27, str. 133. i 131 .i Almagià R. Monumenta Italiae cartografica, Firenze 1929. T. II, f. 2) a na trima kartama iz XVI st. šabloniziranom skupinom kuća (v. Almagià, o. c. T. VI, f. 3, T. X, T. XXXV, f. 1).

[2] Angelo de Benvenuti, Zara nella cinta delle sue fortificazioni, Milano 1940. gdje je popisan i reproduciran priličan broj nacrta. Idem, Storia di Zara dal 1409. al 1797. Milano 1944. gdje su reproducirana tri dalja prikaza Zadra. Tu se citira (str. 14) autorovo rukopisno djelo »Iconografia di Zara«, koje, koliko mi je poznato, nije objavljeno štampom.

Mozaik izrađen od kamenih i staklenih raznobojnih kockica. Dimenzije: šir. 94 cm, vis. 102 cm.

Publ: Galassi, Roma o Bisanzio, I musaici di Ravenna e le origini dell'Arte italiana, Rim 1930, str. 258—259.

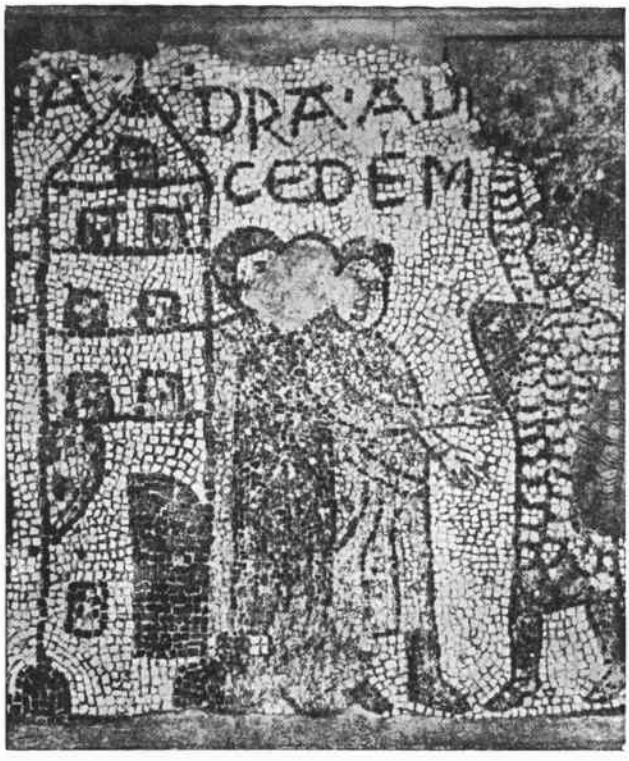

Br. 1.

2. ZADAR — *Crkva sv. Šimuna:* Srebrni kovčeg sv. Šimuna, prednja strana. Kompozicija ulaska kralja Ludovika u Zadar. Zadar je označen gradskim zidom s kruništem, gradskim vratima, dvjema kulama i višom kulom u drugom planu iza zida. Desno luka s brodovima. U tom prikazu ima bez sumnje elemenata realnosti, samo je teško kombinirati koji dio grada je tu predstavljen.

Kompozicija je izrađena od pozlaćenog srebrnog lima, u reljefu, tehnikom iskucavanja kao i čitav kovčeg. Autor je zlatar Franjo iz Milana g. 1377—80. Dimenzije: šir. 55,5 cm, vis. 52 cm.[3]

[3] Kako je kovčeg objavljen na mnogo mjesta, ne navodim posebno literaturu.

3. FIRENZE, *Biblioteca Nazionale,* Knjiga *(Noe Bianchi) Viaggio da Venezia a Gerusalemme,* štampana 6. III 1500. u Bologni, Giustiniano da Rubiera.

Pod naslovom »*Zara in Schiauonia*« prikazan je primorski grad sagrađen na brdovitu tlu s morem i brodovima u prvom planu, s većom utvrdom tik uz more i s crkvom u pozadini. Među kućama po koja kula. Prikaz Zadra je sasvim nerealan.

Br. 2.

Publ.: Archivio Storico per la Dalmazia, A. IX, Vol. VII, fasc. 101, p. 259.

4. »*Viaggio da Venetia al Santo Sepolcro et al Monte Sinai* (fra Noe Bianchi) g. 1564.

Zadar prikazan u ptičjoj perspektivi s jugozapada, veoma stiliziran. Zidine u srednjovjekovnom obliku s kruništem. Označen je kaštel, fossa, revelin i lanac preko luke. Nacrt je neupotrebiv za urbanističke studije.

Publ.: A. Benvenuti, Zara nella cinta delle sue fortificazioni, Milano 1940, str. 60. i sl. 1.[4]

[4] Citat godine izdanja donosim po Benvenutijevoj knjizi »Zara nella cinta . . .« U »Storia di Zara«, str. 17, isti Benvenuti ovako citira: »Noe (fra) »Viagio da Venetia al Santo Sepolcro et al Monte Sinai« (ed. Bassano, Remondini, 1685).

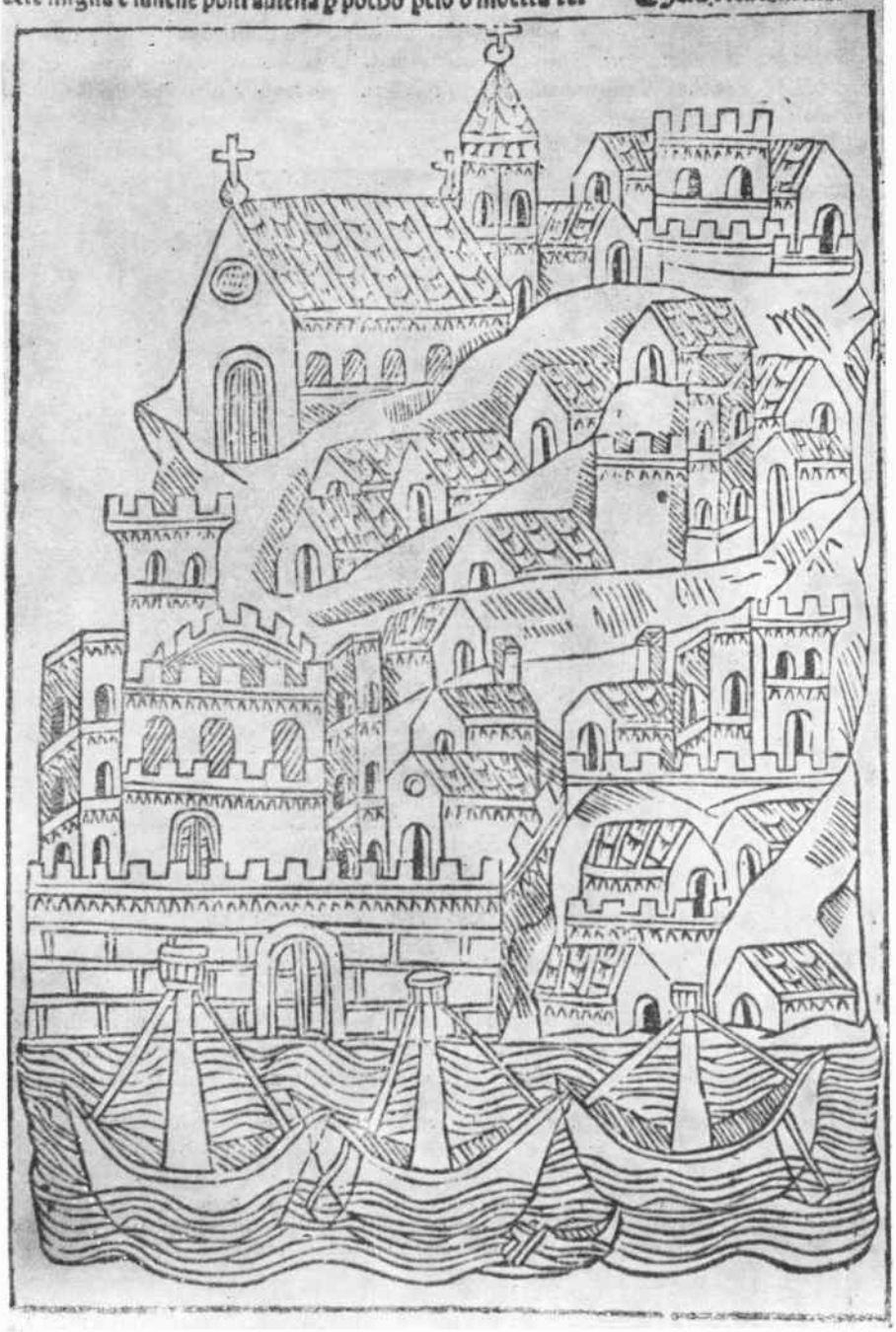

Br. 3.

5. *Piri Reis, Kitabi Bahriyye* (g. 1536). Litografirano izdanje, Istambul 1940. Plan Zadra u najosnovnijim srednjovjekovnim konturama.

Publ.: S. Traljić, Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX st. u ovoj knjizi.

6. LEIDEN, *Univ. biblioteka:* Drvorez TVTO EL CO(N)TADO DI. ZARA. e SEBENICHO, potpisan *Stampato In vene / tia p(er) mateo paga / no al* (štamparski znak: dvije stisnute šake — simbol vjere — i sidro sa slovom S). Dim: 51,5 x 37 cm.

Br. 4.

Karta obuhvaća Liku i sjevernu Dalmaciju. Prema gradovima koji su označeni u turskim rukama (oznaka zastave s polumjesecom) treba ga datirati između g. 1522. i 1527. Zadar je prikazan u ptičjoj perspektivi sa JZ, u srednjovjekovnom obliku. Ističu se bitni elementi njegove urbane fizionomije: kaštel s obrambenim kanalom, citadella, fossa, revelin i predgrađe (Varoš) s obrambenim zidom.

Publ.: R. Almagià, Su un'antica carta della Dalmazia, Archivio storico per la Dalmazia A. XIV, f. 83, str. 533—535.

7. Bakrorez *»La uera et fidele descrittione di tutto il Contado di Zara et Sebenico, molto diligentemente descritto et con ogni diligentia intagliato da Paolo Forlani Veronese — In Venetia l'Anno 1570.* Dim: 39,5 x 28 cm.

Bakrorez je očito precrtan iz Paganova drvoreza. Na prikazu Zadra nastale su neke preinake, tako da nisu označeni obrambeni kanali ni s jugoistočne strane grada ni oko kaštela. Jedan zvonik se pretvorio u kulu na sjeveroistočnom zidu, a velika kula na jugoistočnom zidu pretvorena je u zvonik. Kaštel je pojednostavljen.

Publ.: R. Almagià, Monumenta Italiae cartografica, Firenze 1929. T. XXXV.

Br. 6.

8. Bakrorez »IL VERO RITRATTO DI ZARA ET / DI SEBENICO CO(N) DILIGENZA RI / DOTTE IN QUESTA FORMA A CO / MODITA DE I LETTORI SI COME / ELLE SI RITROVANO AL PRESEN / TE DEL ANNO . M . DLXX DA MAR / TINO ROTA SEBENZAN / ILLVSTRI AC REVERENDISIMO DOMINO / MARCO LAVREDANO EPISCOPO ENONIEN(SI) / D.« Vel. 62 x 35,5 cm.

Dalja redukcija i stilizacija Forlanova, odnosno Paganova crteža. Zadar je vrlo pojednostavljen. Kaštel je omeđen s četiri kule, povezan s fortifikacijskim pojasom oko grada. Citadella je u obliku šire kule. Fossa se ne nalazi između grada i predgrađa nego iza predgrađa. Na gradskom zidu i na zidu predgrađa proizvoljno su razmještene kule koje su u donjem dijelu zakošene i imaju krov. Na području grada trobrodna bazilika sa zvonikom. Oznake »*La Magnifica Citta de Zara*«, »*Castel*«, »*Il Domo*«.

Publ.: L. Donati, Martino Rota, incisore sebenicense, Archivio storico per la Dalmazia II, f. 12, str. 34, III, f. 15 str. 127. M. Žic, Martin Rota Kolunić kao kartograf, Jadranska straža, Split XI/1933, str. 219.

9. *Isole famose porti, fortezze, e terre marittime sottoposte / alla Ser. ma Sig. ria di Venetia, ed altri Principi / Christiani, et al Sig. or Turco, nouamente poste in luce, / In Venetia alla libraria del Segno di S. Marco* (1571—72) vjerojatno sabrao i izdao Gioanfrancesco Camotio), bakrorez

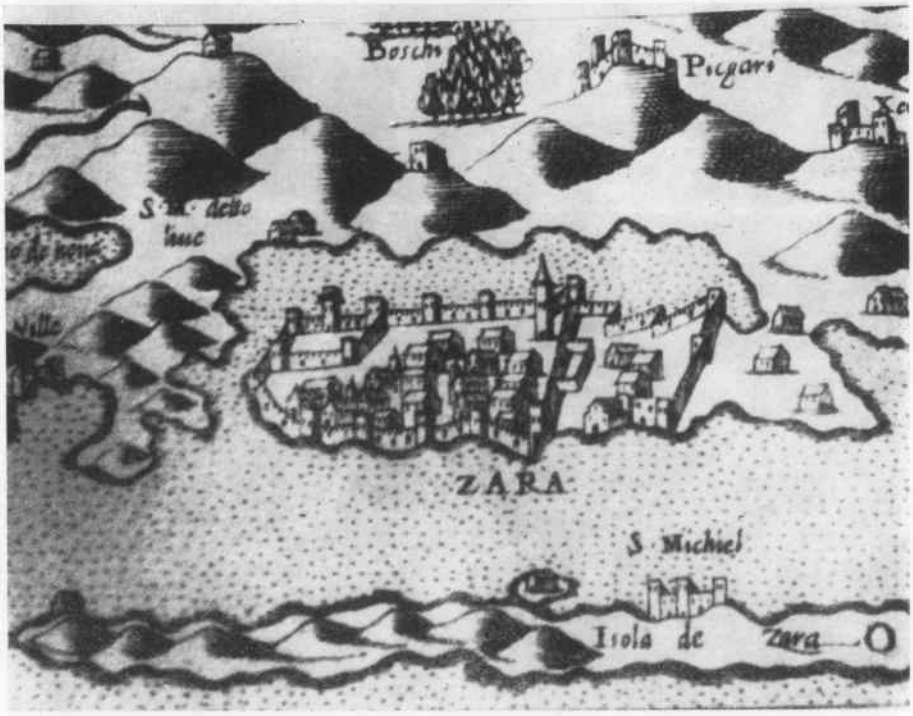

Br. 7.

ZARRA ET Contado Citta principale / della Dalmatia posta sul mare adriatico / locho delli Ill. mi S. ri Venetiani al pnte / molestata da Turchi, oznake u gradu *Castello, Domo, Zarra Citta.* (Dim: 21,3 x 17,4 cm)

Zadar sasvim istog oblika kao na prethodnom bakrorezu.

Reproduciran je u knjizi »*Alter und neuer Staat des Königreich Dalmatien*, 1718, II, 115«[5] a susreće se i drugdje.[6]

5 Benvenuti, Zara nella cinta . . ., str. 61.

6 U crkvi S. Giorgio degli Schiavoni u Veneciji, na prvom katu (dvorana bratovštine), postoji portret nepoznatog zadarskog plemića s prikazom Zadra identičnog oblika kao u tom djelu. Poznat mi je jedan bakrorez u Naučnoj biblioteci u Zadru (vel. 17,2 x 9,9 cm, br. 28594/D12), te karta sjev. Dalmacije iz g. 1646. pripisana G. Boutatsu iz Anversa (v. Pomorski zbornik II, Zadar 1962, str. 1584). Ti su prikazi mogli nastati ili direktno iz Rotinog bakroreza ili iz »Camotija«, ili pak iz djela koje slijedeće obrađujem.

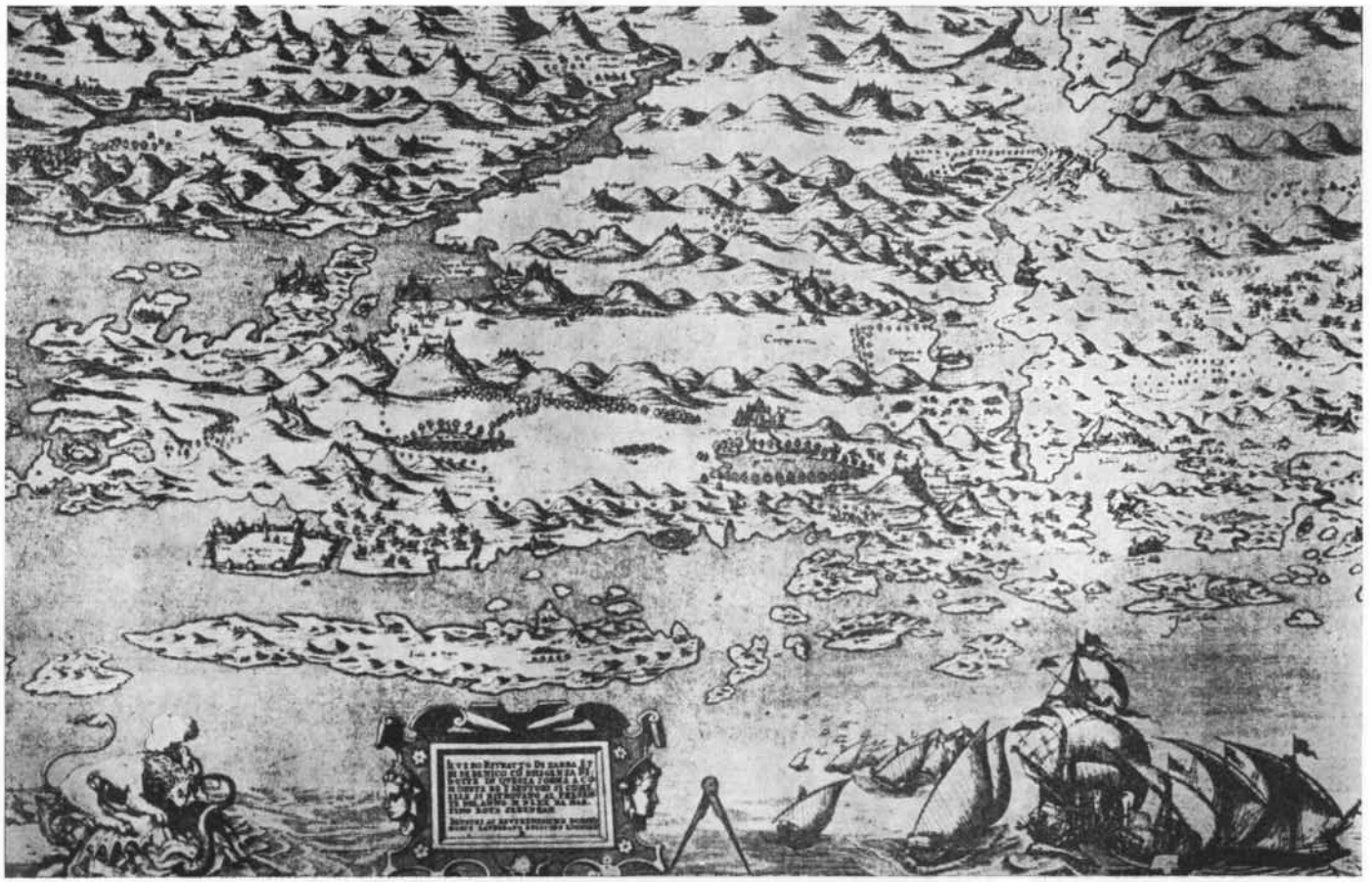

Br. 8.

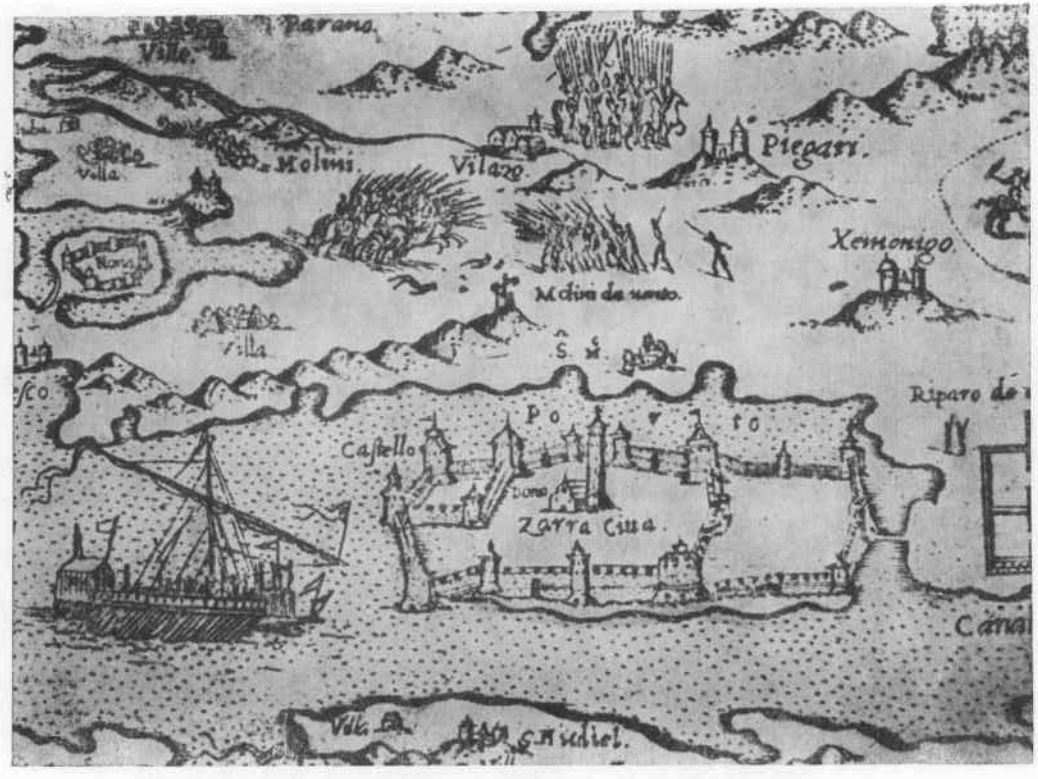
Parano.
Ville.
Molini.
Vilazo.
Piegari.
Xemonigo.
Molini da uento.
Villa
Castello
Zarra Ciua.
Riparo de
Canal
S. Michiel.

Br. 9.

10 *Giacomo Franco, Raccolta de'Disegni / Di tutte le città et / Fortezze di Mare / che sono nel viaggio Da Venezia a Constantinopoli / Et altre uicine / con aggiunta di Alcune jsole Principali* (1589). Bakrorez: *ZARRA / In Dalmatia / ciuitas principa / lis ad mare adri / aticu* (m).

Bakrorez je očito nastao po »Camotiu«, odnosno Roti. Nalazi se također u knjizi *Giuseppe Rosaccio, Viaggio da Venetia a Constantinopoli, In Ve-*

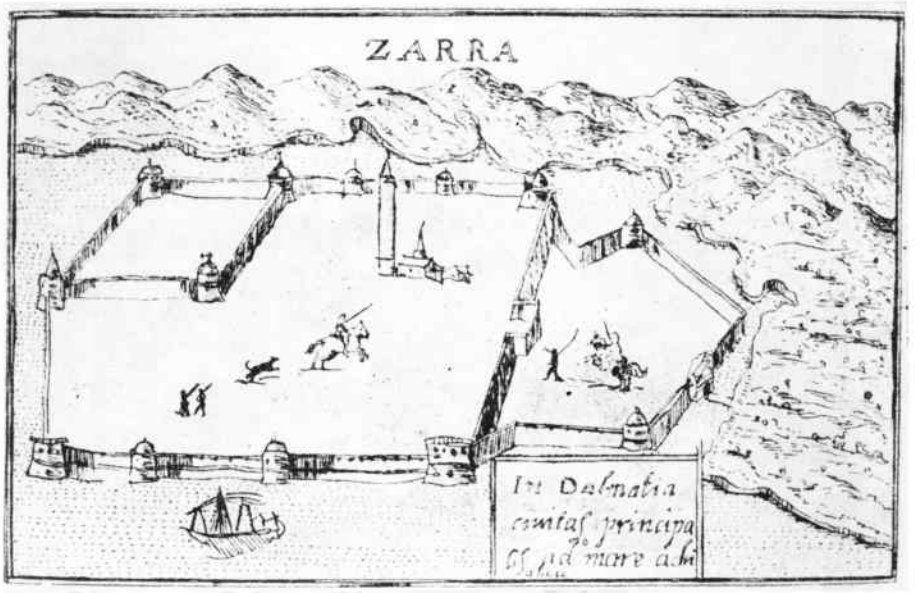

Br. 10.

netia appresso Giacomo Franco 1598, a reproduciran u »*Universus Terrarum Orbis . . . studio et labore Alphonsi Lazor a Varea, Padova 1713*, str. 2.[7]

Publ.: A. Benvenuti, o. c. Fig. 3.

11. VENEZIA, *Museo civico Correr*, Manoscritti prov. div. B. 848 n. 24 Plan Zadra s oznakom projekta izgradnje bedema. Oko pol. XVI st. Crtež tamno smeđom tintom, upotreba akvarela. Dim. crteža 43 x 32,3 cm, dim. lista, naknadno povećanog, 56,5 x 49 cm. Okvir oko crteža ružičaste boje šir. 1,8 cm. Natpis ZARA. Projektirane zidine: I faza sivo-zeleno, II faza svijetlosmeđe. Svijetlosmeđe (žućkasto) i sivo-zeleno sjene na terenu. Špilje, fontane i crkve crvene. Skala u mletačkim koracima (passi) i oznaka sjevera.

Nacrt sadrži va projekt bedema oko polovice XVI st. (između g. 1550. i 1560). Bastion Grimani (današnji dječji park) i platna (cortine) Cicogna i Nani-Dolfin već su izgrađeni (nacrtani bez boje). Zelenom bojom označen

[7] Benvenuti, Zara nella cinta . . ., str. 62.

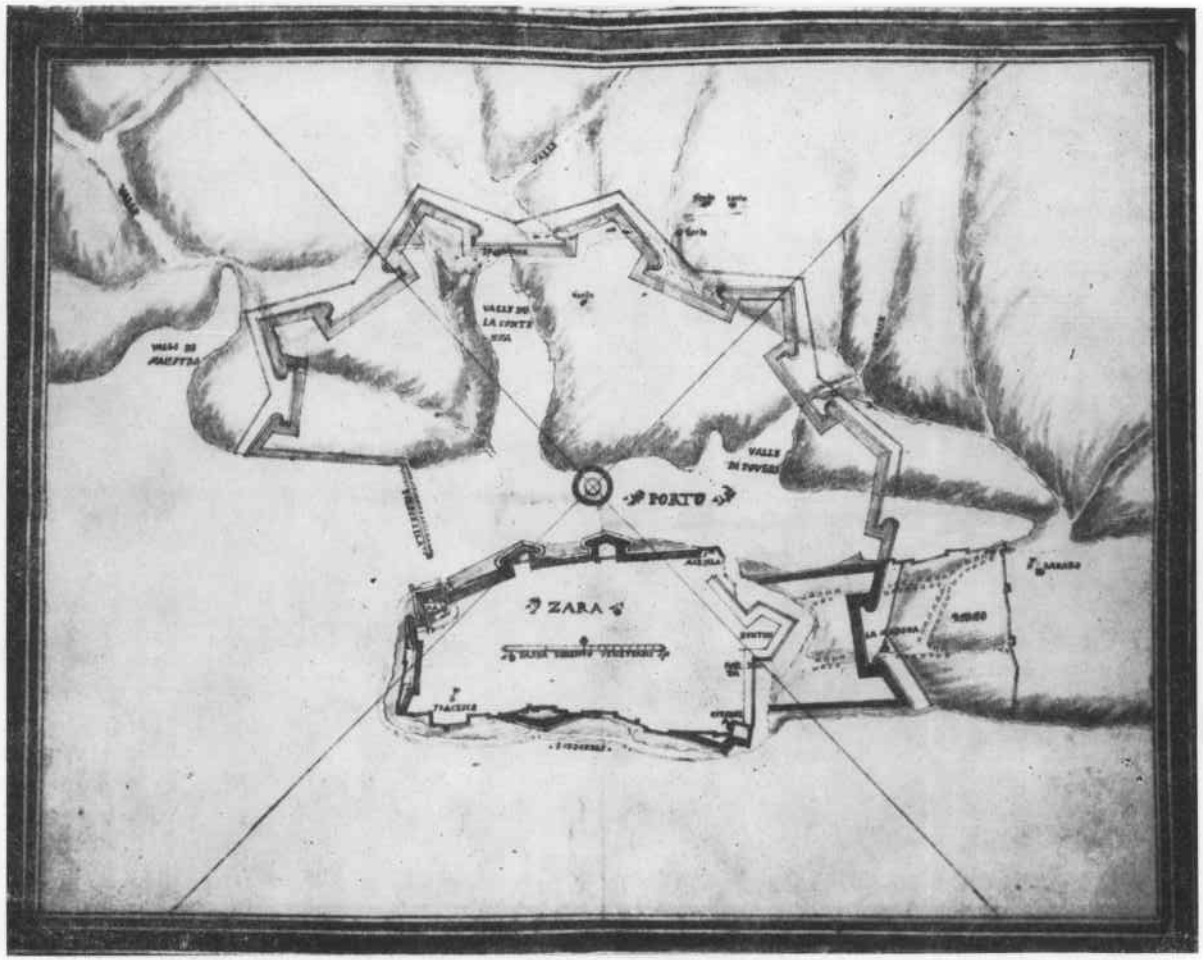

Br. 11.

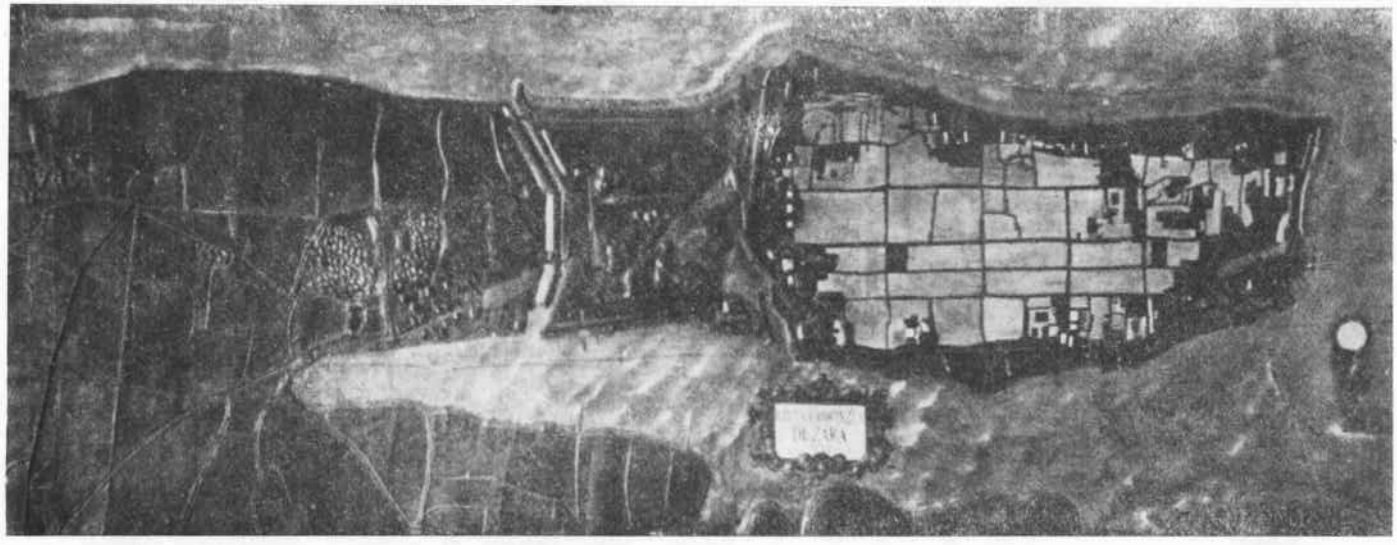

Br. 12.

Forte, bastioni oko grada, a smeđom bojom pojas bastiona koji zahvaća teren sjeverno od luke (današnja Brodarica i Voštarnica). Svi bastioni imaju karakteristične polukružne istake (uha), kakvi su izvedeni samo na Forteu i na polubastionu kaštela. Nacrt je vrlo vrijedan zbog oznake srednjovjekovnih gradskih zidova, Kaštela *(Rocha)*, predgrađa *(Borgo)* i dvije crkve *(S. Lazzaro, La Madona)* u predgrađu, česme u uvali Vrulje i nekoliko špilja na Brodarici i Voštarnici.

12. VENEZIA, *Museo storico navale,* Maketa s natpisom »CITTA E FORTEZZA DI ZARA / 1612 / Restaurata 1872.« Vel. 310 x 130 cm. Izrađena je od drveta i kita, obojena uljenom bojom (plava, žuta, smeđa i zelena). Označene sve ulice.

Prikazuje gradske utvrde u fazi izgradnje između g. 1565. i 1570. (oznaka godine je netačna!). Vrlo je vrijedna za izučavanje zadarskog urbanizma srednjeg vijeka, pogotovo je važna radi precizne izrade predgrađa.

Publ.: I. Petricioli, Maketa Zadra u pomorskom muzeju Venecije, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, knj. II, Zadar 1958. str. 101—124.

13. UDINE, *Biblioteca arcivescovile,* Manoscritti, No 109.

Viaggio de le provi (n) cie / di mare delea (!) Signio / ria di Venetia comi (n) / ciando da essa Vinetia sino in Candia con tutte le Terre Turchesche come Ragusee che si trouano. Et torna (n) do / Poi di Canadia sino a Corfu medesimamente conputando Tutte le Terre aliene di altri Principi / Con aggiunta del viaggio di Puglia / Cominciando Della Citta di Ottranto, Doue si contiene distintamente Li paesi Le Citta / Li posti dell' una et l'altra parte insieme con li offesa (!) che ponno riceuer da ogni qualita de Venti / Et se ci pour far acqua e legna et se li sonno commodi refuscamenti com molte altre Annotatione Belle / Di Angielo degli Oddi Padovano / in Venetia del MDLXXXIIII, str. 24, T. XVIII: crtež tamnosmeđom tintom, vel. 26,3 x 19,5 cm, uključivši nacrtan okvir 8 mm širok. Natpis: ZARA.

Vrlo primitivan ali relativno tačan prikaz Zadra s izgrađenim bastionima i Forteom (ptičja perspektiva s jugozapada). Obrambeni jarci nisu ispunjeni morem. S jugozapadne strane zidine u srednjovjekovnom obliku. Ističe se preostala srednjovjekovna kula u starom obliku.[8]

Publ.: Benvenuti, o. c. Fig. 4.

[8] Djelo Angela degli Oddi je vrlo vrijedno za izučavanje ikonografije svih naših primorskih gradova. Degli Oddi, izgleda, nije kopirao druge a niti su drugi koristili njegove nacrte. Njegovi se nacrti odlikuju znatnom originalnošću, a ostali su nepoznati. Tek je Caprin (Istria nobilissima) koristio nacrte istarskih gradova. Bilo bi poželjno da se to djelo kod nas objavi u cijelosti. Donosim spisak naših gradova: Piran T. VIII, Novigrad T. IX, Poreč X, Rovinj XI, Pula XII, Cres XIII, Mošćenice XIV, Rijeka XV, Krk XVI, Osor XVII, Zadar XVIII, Šibenik XIX, Trogir XX, Split XXI, Omiš XXII, Hvar XXIII, Trogir ? (s imenom Traù označen na toj tabli neki drugi grad) XXIV, Dubrovnik XXVI, Cavtat XXII, Klis (fortezza de Turchi) XXVIII (ne odgovara originalnom izgledu), Kotor XXIX, Herceg-Novi XXX, XXXI, Bar XXXXII.

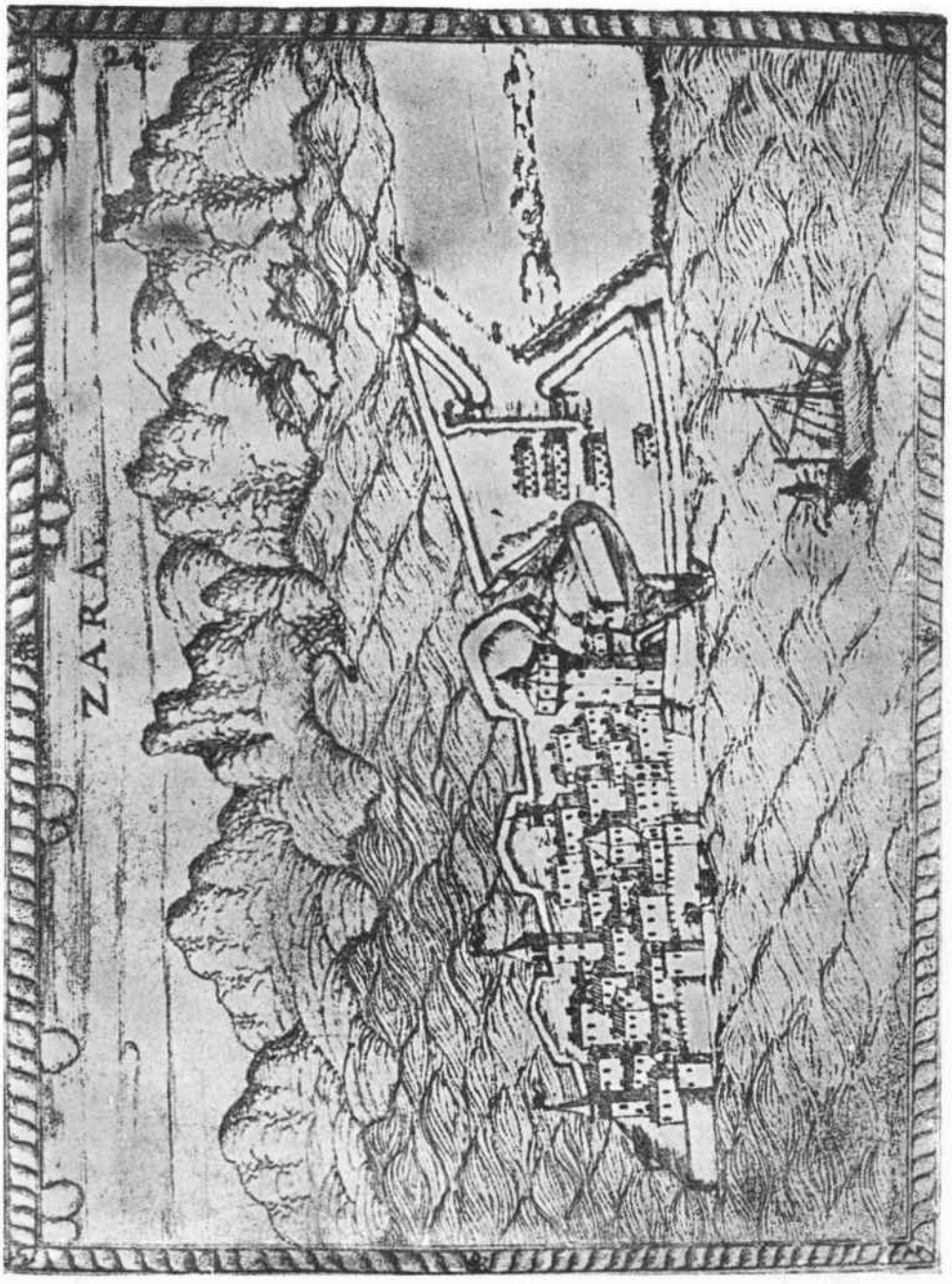

Br. 13.

14. TRIESTE, *Zbirka Dr Gioachino Zerboni,* Bakrorez anoniman i bez oznake vremena postanka. Položaj Zadra prikazan zrcalno. Crtež primitivan (također ptičja perspektiva s jugozapada). Gradske fortifikacije u obliku s kraja XVI st. Prema luci prikazan jedan bastion više. Na području Fortea prikazane kuće i jedna crkva predgrađa. Kaštel u srednjovjekovnom obliku.

Br. 14.

Publ.: A. Benvenuti, Storia di Zara dal 1409. al 1797, Milano 1944, fig. 4.

15. VENEZIA, *Archivio di Stato. Disegni et scritture del colonello Mormori, Candia 1601, 20. febr. m. v.,* inv. fot. c. 41: Plan Zadra vel 77 x 49 cm. Crtež tamnosmeđom tintom kolorirán akvarelom.

Relativno točan prikaz fortifikacija iz tog vremena. Naročito važan zbog oznaka preostalog srednjovjekovnog zida na jugozapadnoj strani, dijela srednjovjekovnog zida s kulom do pet bunara i kontura citadele. Jarak između bastiona Grimani i Fortea bez kanala s morem. Drugi jarak, izvan Fortea, naziva se *cuneta.* Sa strane luke brani taj jarak *galiola.* Zalivi u luci prikazani su netačno.

16. VENEZIA, *Biblioteca Marciana,* Ms ital. Cl. VI 188 — 10039 *Piante di città / Fortificazioni / e carte geografiche manoscritte dei sec. XVI e XVII.*

Spominje ga Benvenuti[9] i ne daje mu važnosti.

[9] Benvenuti, Zara nella cinta . . ., str. 62, nota 91.

17. ZAGREB, *Povijesni muzej Hrvatske*, Arhiv muzeja Srba u Hrvatskoj br. 85 — 4. Plan Zadra bez Fortea, crtež tintom popraćen legendom. Vel. 40 x 27 cm. Dok su utvrde prikazane dosta pravilno, ulice su dosta površno i netačno nacrtane. Budući da je crkva Gospe od kaštela prikazana kao rotunda, bez dograđene lađe, nacrt treba datirati prije g. 1703, a kako u legendi oznaka za crkvu sv. Šime glasi: »S. Stefano, hora S. Simeone« treba vrijeme postanka dosta primaknuti g. 1632, kad su relikvije sv. Šimuna prenesene u crkvu sv. Stjepana, pa je ta crkva promijenila ime.

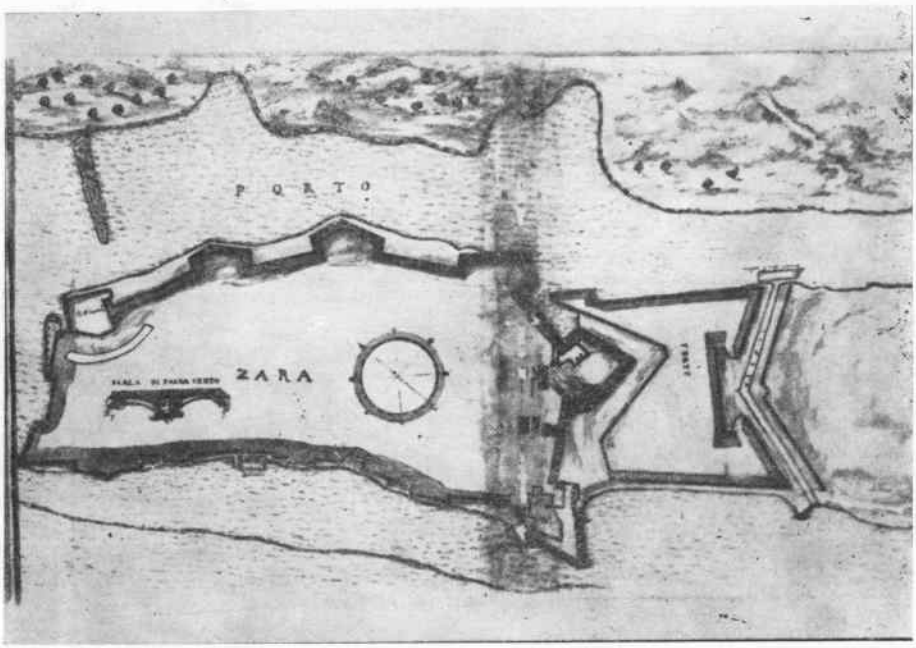

Br. 15.

18. SPLIT, Muzej grada Splita, *Santini Giuseppe, Diuerse Vedute di Città di Dalmazia fatte l' Anno 1666, Spalato*, na prvom listu prikazan prolaz brodova pred Zadrom. Crtež smeđom tintom vel. 42 x 26 cm.

Pogled na Zadar s mora, sa zapada, tako da je bastion sv. Nikole u prvom planu. Izrađen je vjerojatno po nekoj skici ili po sjećanju, jer ima netačnosti. Ističe se kupola crkve Gospe od kaštela, četiri zvonika, od kojih je jedan nedovršen (zvonik katedrale?) i srednjovjekovna kula u pozadini.

Publ.: D. Kečkemet, Mapa crteža dalmatinskih gradova ing. Josipa Santinija, Četiri priloga historiji grada Splita XVII i XVIII stoljeća, Split 1953, str. 63—84.

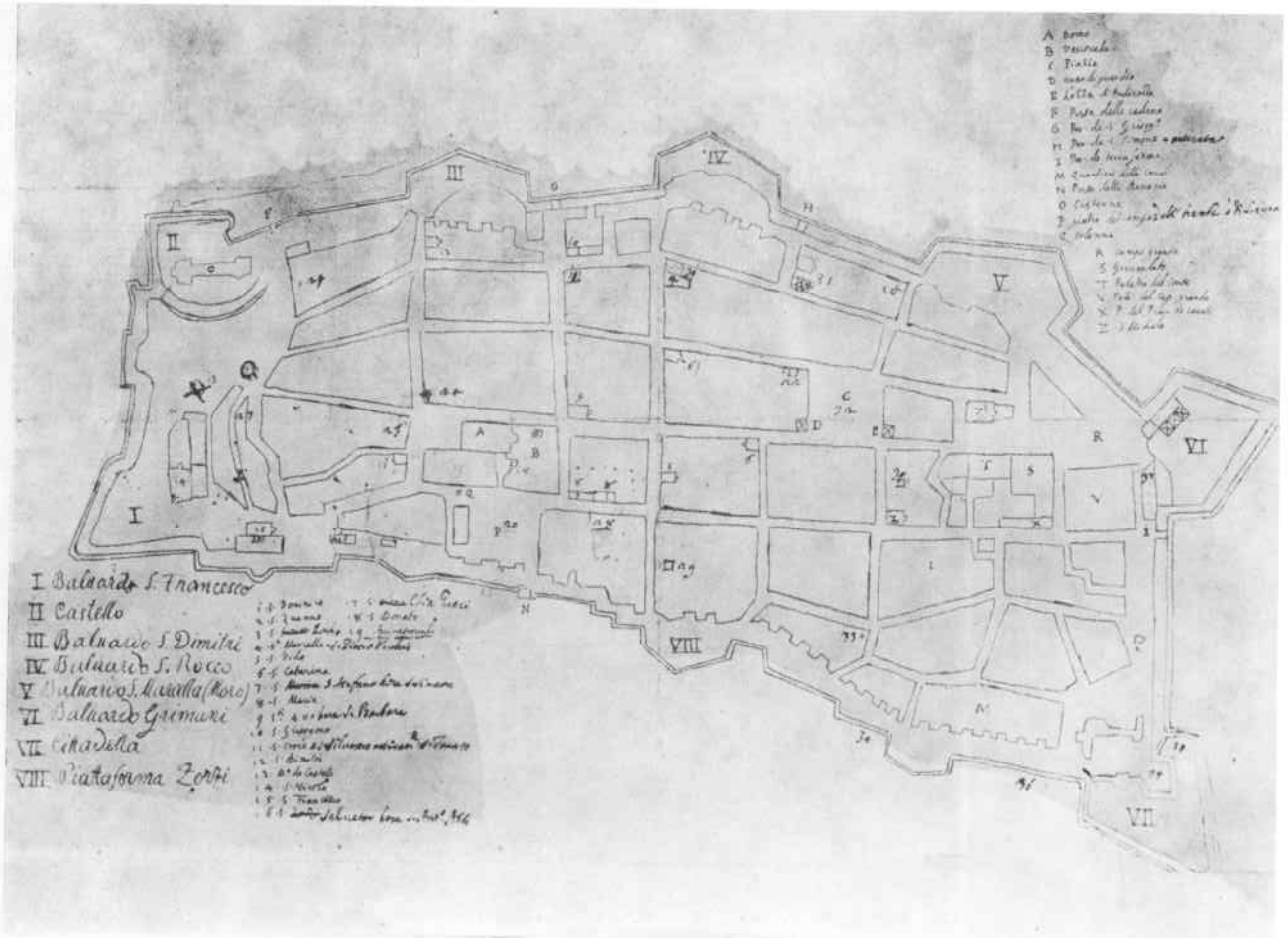
I Baluardo S. Francesco
II Castello
III Baluardo S. Dimitri
IV Baluardo S. Rocco
V Baluardo S. Marulla (Moro)
VI Baluardo Grimani
VII Cittadella
VIII Piattaforma Zorzi

509

Fig. 17

Br. 18.

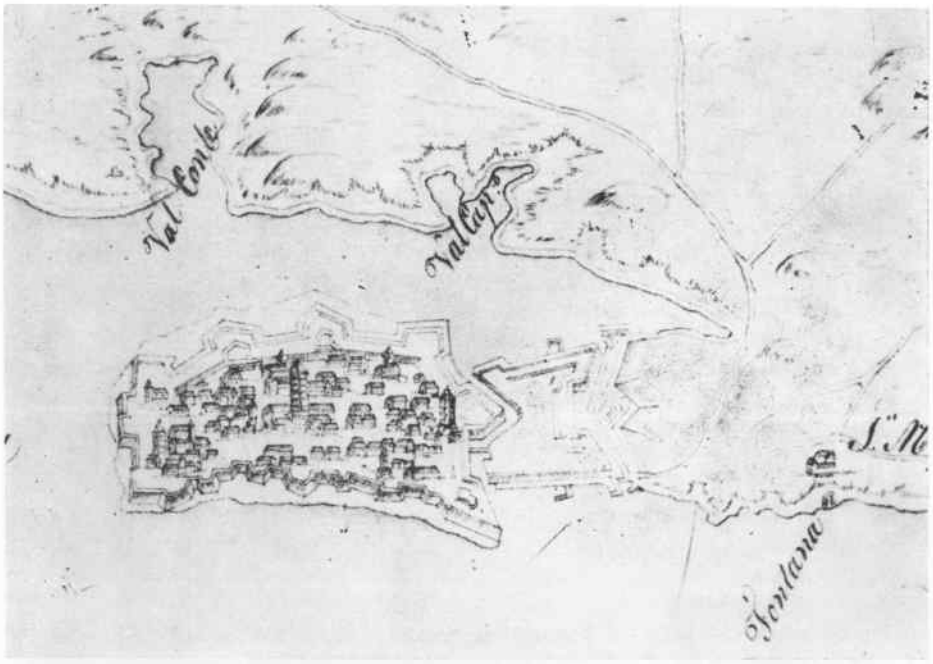

Br. 19.

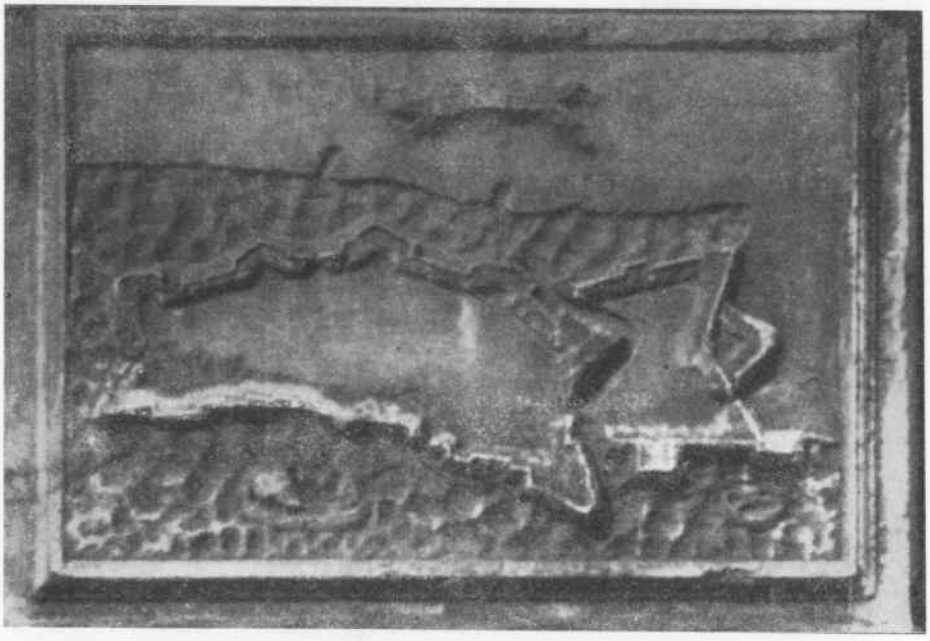

Br. 20.

19. ZADAR, *Historijski arhiv*, Karta br. 265 *Carta Topografica Del Territorio della città di Nona ove si vede la perticazione fatta d'ordine dell'Ill. mo ed Eccmo Sig. Pietro Civran Prov. Genl. in Dalm. et Alba. dalli Sigri Steffano de Boucault et Magr Napolion, con la distinzion de Beni Publici e di ragion particolare, Boschi, Laghi Gaj et altro in conformità di quanto esprime la Terminazione di Sua Ecca fatta adi 17 Giugno 1675 ed approvata dall'Eccmo Senato in Ducale di 26 Giugno 1675. La pnte Carta è fatta dal sopradetto Steffano de Boucault Condotto di sua Serenità.*[10]

Velika karta koja obuhvaća ninski teritorij crtana smeđom tintom. U desnom donjem uglu Zadar (od vrha poluotoka do dna luke duž. 10.5 cm). Zidine, dosta pravilno reproducirane, crtane su aksionometrijski. Kuće i crkve na području grada proizvoljno razmještene i crtane u pogledu. Ističe se srednjovjekovna kula.

20. VENEZIA, crkva *S. Maria Zobenigo ili del Giglio*, lijevi krajnji pilastar na fasadi. Kameni reljef s prikazom Zadra. Vel. 122,5 x 91 cm. Fasadu je izradio arhitekt Giuseppe Sardi g. 1680—83. Reljef prikazuje samo konture bedema. Natpis gore na kartuši ZARA. Konture su dosta pravilne i proporcionalne. Nedostaje vanjski jarak a do bastiona sv. Nikole prikazana gradska vrata, gdje nisu postojala.

Publ.: Benvenuti, Zara nella cinta... Fig. 10 i str. 105—106.

21. VENEZIA, *Biblioteca Marciana*, Manoscritti italiani n. 5093: *Racolta / delle Piante / d'alquante delle più considerabili et Forti Piazze dello Stato tanto di / Terra Ferma quanto da Mar della / Serenissima Republica di / Uenetia / dedicata al merito incomparabile dell'Ill'mo / et Eccol'mo Signor Francesco Morosini Kr et / Procur. di S. Marco fu Cap. Mar / Dal Sargente Magg. Napolion Francesco Eraut / Con una breue descritione per cadauna / delle Fortificationi, siti & positioni, abelite, & ornate delle / loro Prospetiue (1682. god.).*[11]

Br. 21.

[10] U Historijskom arhivu u Zadru čuva se osim originala, koji je vrlo oštećen, i kopija koju je 10. veljače 1849. završio Antun Marković. U popratnoj legendi Marković kaže da se pri izradi kopije služio također jednom starijom kopijom koju je završio 1. svibnja 1793. ing. Franjo Zavoreo.

[11] I ta zbirka crteža sadrži dosta prikaza naših primorskih gradova pa bi bilo vrijedno da se kod nas objavi u cijelosti. Evo spiska po stranicama: 37 Pula, 41 Prokljansko jezero, 41 v. presjek kroz tvrđavu sv. Nikole, pogled na Šibenik, i kanal, 42 plan Šibenika i pogled s kopna na Šibenik, 45 Trogir, plan i pogled, 47 v. pogled na Split, 48 plan Splita, 51 Klis, 53 v Boka Kotorska, 54 Kotor, 56 Budva.

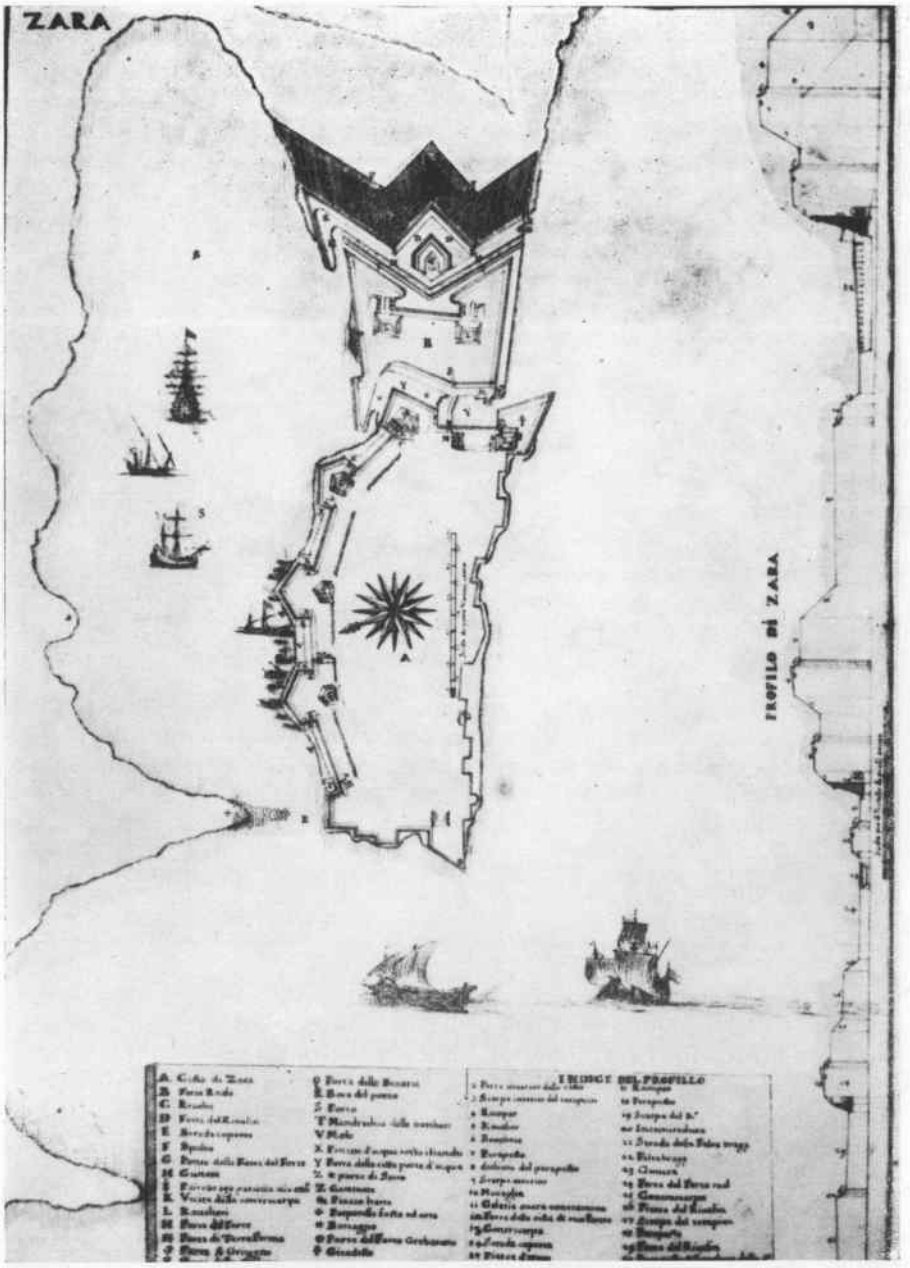

Br. 21.

Na str. 38. v. *Prospetiva di Zara,* crtež tamnosmeđom tintom, vel. 20 x 6 cm. Pogled na Zadar s kopna, s istoka. U prvom planu obala nasuprot luke. Jasno se ocrtavaju fortifikacije, srednjovjekovna kula s drvenim krovom i dio srednjovjekovnog zida s kruništem. Raspoznavaju se konture crkve sv. Donata, nedovršeni zvonik katedrale, zvonici sv. Marije i sv. Nikole, kupola crkve Gospe od kaštela. Na položaju crkve sv. Marije Velike zvonik.

Po tom nacrtu nastao je prikaz Zadra navodno iz XIII st. u knjizi *Jacopa Morellija, Monumenti Veneziani, Venezia 1746.*[12]

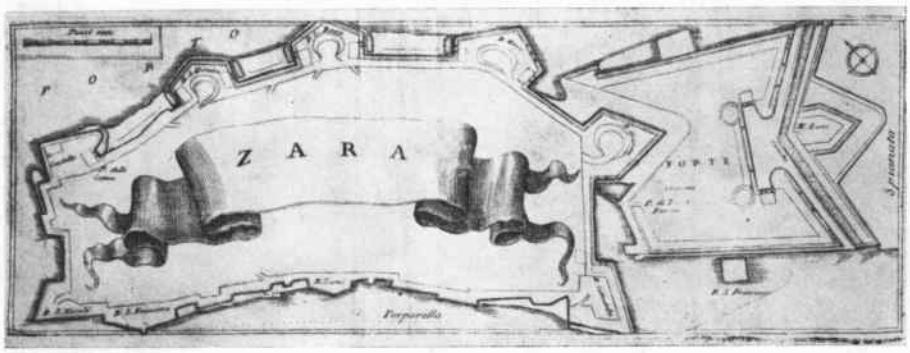

Br. 22.

Na str. 39. plan popraćen legendom i presjek kroz fortifikacije. Vel. 30 x 20,7 cm. Na planu se ističu bazeni uz bokove bastiona prema luci *(Piscine d'acqua sotto i fianchi).* Jarak između grada i Fortea djelomično ima vode *(Fossa della città parte d'acqua)* a drugi se naziva *cuneta.* Luka nije tačno prikazana. Lukobran je poput poluotoka.

22. *Coronelli Marco Vincenzo, Mari, golfi, isole, spiaggie, porti città, fortezze ed altri luoghi dell'Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro e Livadia,* Venezia 1678—1708.

Na tabli 32. plan Zadra s Forteom (bakrorez), vel. 35,4 x 12,7 cm. Natpis preko grada u kartuši: ZARA. Nacrtane su samo fortifikacije proporcionalno i tačno. Ističu se bazeni uz bokove bastiona u luci. Na T. 33. plan Zadra bez Fortea (bakrorez), vel. 17,6 x 13,1 cm. Natpis preko grada CITTA DI ZARA. Označene samo fortifikacije. Nomenklatura bastiona nešto poremećena (Bastion sv. Frane i sv. Jurja). Uz lučke bastione označeni bazeni

[12] S oznakom XIII st. i takvim citatom knjige objavljen u Archivio storico per la Dalmazia VII, 40, str. 175. Benvenuti međutim (Zara nella cinta . . ., str. 59) drukčije citira djelo — »Monumenti veneziani di varia letteratura per la prima volta pubblicati nell'ingresso di Sua Eccellenza Messer Alvise Pisani cavaliere alla dignità di Procuratore di San Marco« (1796, Venezia, stampa Carlo Palese) — i kaže da se nacrt odnosi na opsadu Zadra 1346. god.

PARTE DEL MARE DI DALMAZIA
La Porporella
FORTE
CITTA DI ZARA
PORTO DI ZARA
A Porta di Terra Ferma
B Baloardo Grimani
C Baloardo Moro
D Baloardo S. Rocco
E Baloardo S. Domenico
F Mezzo Baloardo S. Castelo
G Mezzo Baloardo S. Nicolo
H Baloardo S. Giorgio
I Baloardo S. Francesco
L Baloardo Cittadella
M Piazza Ritiratta
N Corpo di Guardia

Br. 22.

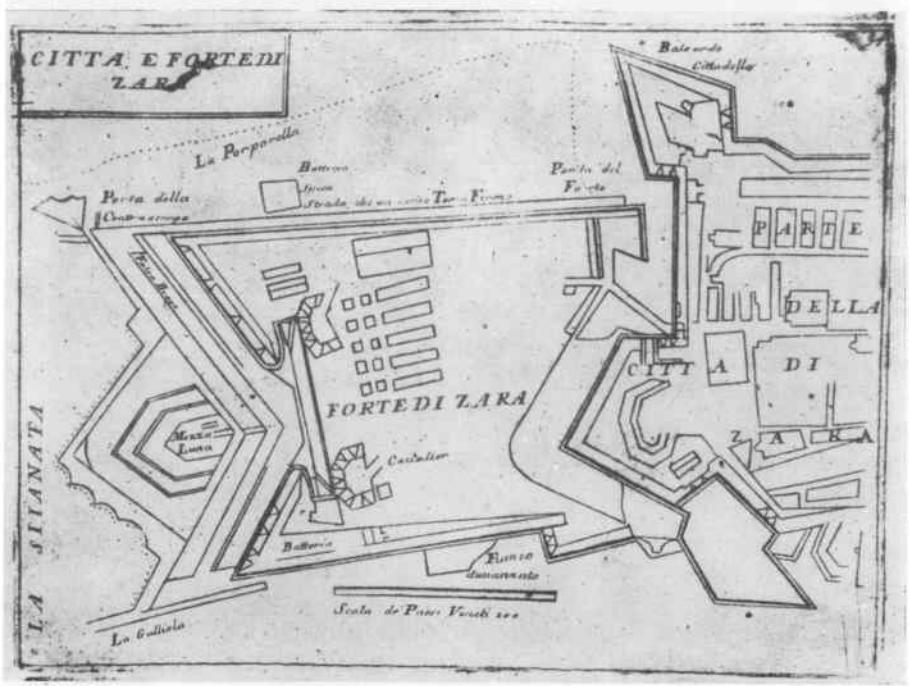
CITTA E FORTE DI ZARA
La Porporella
Porta della Contrascarpa
Porta del Forte
Baloardo Cittadella
PARTE DELLA CITTA DI ZARA
FORTE DI ZARA
Mezza Luna
Cavalier
Batteria
Fianco dinanzato
Scala de Passi Veneti 200
La Galliola
LA SPIANATA

Br. 22.

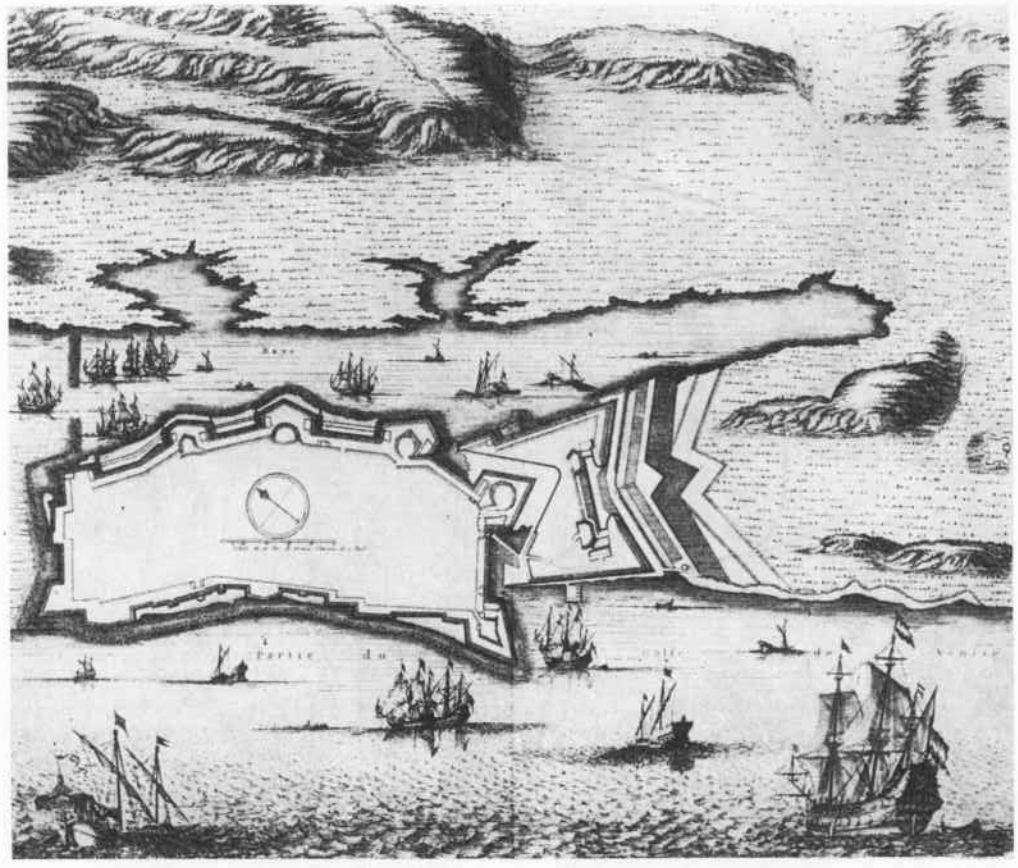

Br. 23.

Na Tabli 34. plan Fortea izrađen istom rukom kao prethodni. Vel. 17,2 x 13,2 cm. U dijelu grada koji je zahvaćen planom prikazane su ulice i dvije crkve: sv. Šimun s polukružnom apsidom i sv. Ivan s četvrtastim oltarnim prostorom.

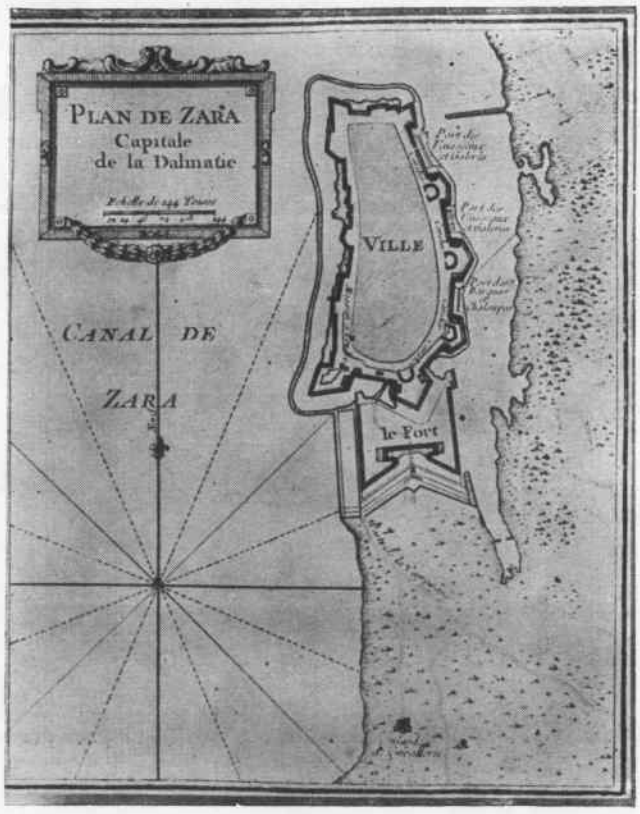

Br. 24.

23. Bakrorez ZARA EN DALMATIE AUX VENETIENS, A AMSTERDAM Chez PIERRE MORTIER Avec Privilege, fol. No LI. Vel. 51 x 41 cm. Plan Zadra dosta proporcionalan, označene se samo utvrde. Prvi jarak bez mora, nije označena »mezzaluna« iz polovine XVII st., a u luci nema bazena označenih kao na prethodnim nacrtima, nego neke tanke nasipe, koji međutim ne odgovaraju kasnijim »klišteima«.

24. ZADAR, *Historijski arhiv*, zbirka grafike, otrgnuti list iz dosad nepoznate knjige. Bakrorez vel. 20 x 17,4 cm. Gore desno *Tome IV. N° n3.*, u okviru PLAN DE ZARA / *Capitale / de la Dalmatie.* Nacrt dosta sličan prethodnome, nema mezzalune, a ima označene bazene između bastiona u luci.

25. ZADAR, *Kaptolska biblioteka*, n. 2815 u crvenom »*Pianta della città di Zara e fortificazioni*« — »*dis. Gio. Batta Bernardi*«. Spominje ga Benvenuti i datira u XVII st.[13] Nisam ga mogao pronaći.

26. ZADAR, *Historijski arhiv*, zbirka grafike, »*Wahre Abcontrafestung der Statt Zara*«. Spominje ga Benvenuti i datira u XVII st.[14] Više ne postoji u navedenom fondu.

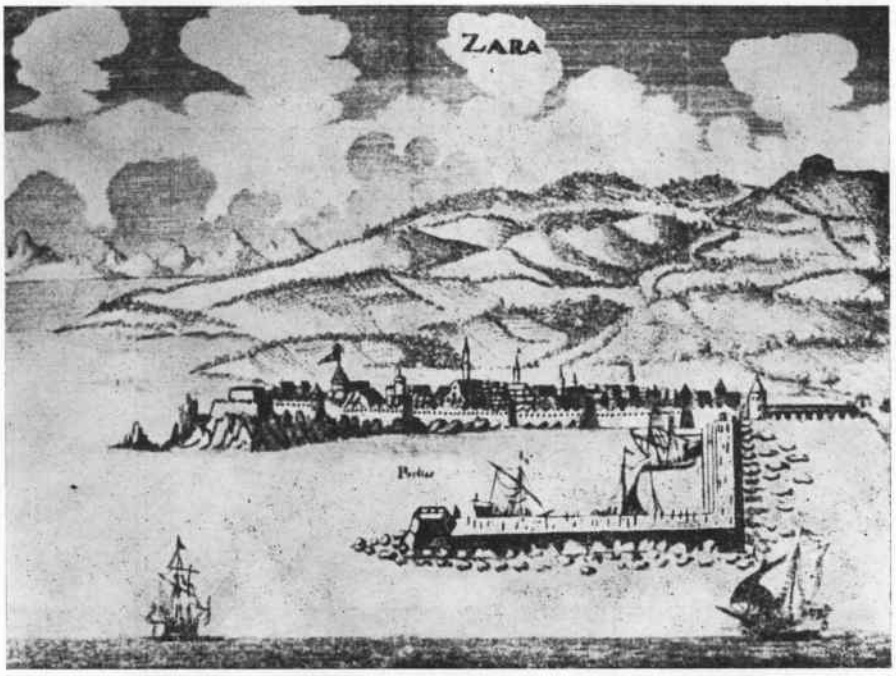

Br. 27.

27. *VIRIDARII ADRIATICI. / THERIOTROPHAEVM / Oder dess / Um den Venetianischen Golfo / florierenden Lustgartens, schönen Lust- / Hauses, beygepflantzten Lust- Waldes, / anhangender grosser / Thier- Garten, / In welchem zu sehen seyn; / Die, an der Mitternacht- Seitten dess / Adriatischen Meers, ligender Länder, / Dalmatien, Bossnien, / und Albanien, u. / Beruffene Stät Vestungen, Berg, / See, Wasser-Flüss, Früchten, Thier, / Vögel, Fisch, Antiquitäten und / Raritäten, u. / Dem Curiosen Leser zur Nachrichi und Belusti gung, Historisch, und in vilen schönen Kupf- / fer Figuren, nach jetziger Zeit Beschaf / fenheit, vorgestellet. / Augspurg, / In Verlag Jacob Enderlins Buchhandlers, Druckes Thomas Astaler, / ANNO MDCLXXXVII.* U tekstu

[13] Benvenuti, Storia, str. 303, nota 9.
[14] Benvenuti, Zara nella cinta . . ., str. 108—109.

bakrorez Zadra sasvim fantastičan. Grad na klisurastom otoku do kojeg se prilazi mostom. Pred gradom veliki gat koji se lomi u pravom kutu. U pozadini brdovit kraj.

Publ.: Benvenuti, Storia di Zara, Fig. 5; M. Despot, »Viridarius Adriaticus« iz godine 1687, Bulletin VII odjela za likovne umjetnosti JAZU, god. VIII, br. 1, Zagreb 1960, str. 70.

28. WIEN, *Staatsarchiv, Kriegsarchiv,* C Ia, 6—5, Karta 5, plan Zadra, crtež tintom i akvarelom. Natpis: PIANTA DI ZARA *Giuseppe Juster dis. 1708.* Konture fortifikacija vrlo precizno izrađene sa svim detaljima koje prati legenda. Na površini grada označena kula i srednjovjekovni zid do pet bunara, kula citadele, površina providurove i kneževe palače, palača kapetana, crkva sv. Šimuna, glavni trg, sve vojne zgrade, Zeleni trg, nadbiskupska palača, katedrala, samostani sv. Frane i sv. Nikole. Preko luke na rtu Brodarice krcalište stoke *(Ponte delle manzere).* U donjem dijelu nacrta pogled na Zadar sa sjeveroistoka: *Veduta di ZARA per Greco preso il posto alto dall' Orizonte Passi 16, e distante Passi 900).* Pogled vrlo vrijedan radi preciznog označavanja raznih detalja (zvonika, krovova crkava, zgrada u luci i utvrda). Popraćen je legendom.

29. VENEZIA, *Civico Museo Correr,* Manoscritti Prov. Div. 848/25 Plan Zadra i pogled sa sjeveroistoka, kopija prethodnoga (br. 28). Vel. 68 x 43,5 cm.

30. VENEZIA, *Archivio di Stato,* Provveditore della Fortezze B IV 110 *Pianta di Zara con li Miglioramenti della sue fortificazioni proposte dal Marechial C° di Schulemburg.*

Crtež tintom i akvarel, vel. 74 x 50,6 cm. Precizno nacrtane sve fortifikacije s unesenim projektima. Prvi jarak bez mora. U luci između bastiona »kliješta«. Ulica i zgrade nisu označene.

31. VENEZIA, *Archivio di Stato,* Ibidem B IV, 113.

Kao gore, samo što su još označeni i presjeci utvrda s time da nisu prikazane uvale u luci.

32. ZADAR, *Arheološki muzej,* (Propalo za vrijeme prošlog rata). Pogled na Zadar s istoka, akvarel nepoznate veličine. »*Veduta da Leuante di Zara nell'anno 1754*« Gornje tri četvrtine zahvaća slika, donju četvrtinu legenda *(Dichiarazione de Numeri)* s grbom gen. prov. Francesca Grimanija (1753—56. god.) Izradio Tironi.

Publ. Benvenuti, Zara nella cinta ... str. 126, i Fig. 17.

Ovaj akvarel reproduciran u crtežu valjda krajem XIX st. s nekim pseudobaroknim okvirom i grbom Zadra iz vremena austrijske vlasti (nakon 1851. god)[15] Benvenuti smatra da je po tom akvarelu nastao onaj nacrt u »Monumenti veneziani« koji smo spomenuli kod br. 21.[16]

[15] Archivio storico per la Dalmazia V, 29, str. 230.
[16] V. bilj. 12.

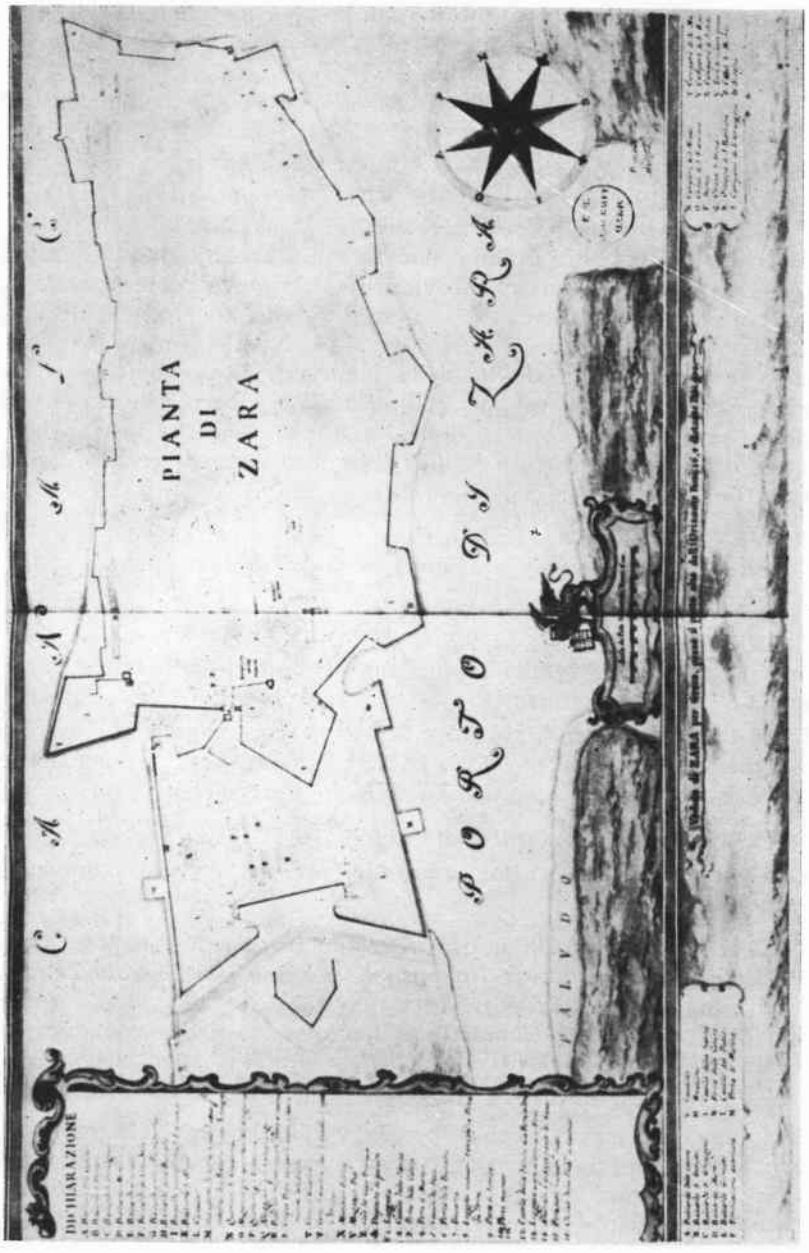

Br. 28.

Br. 29.

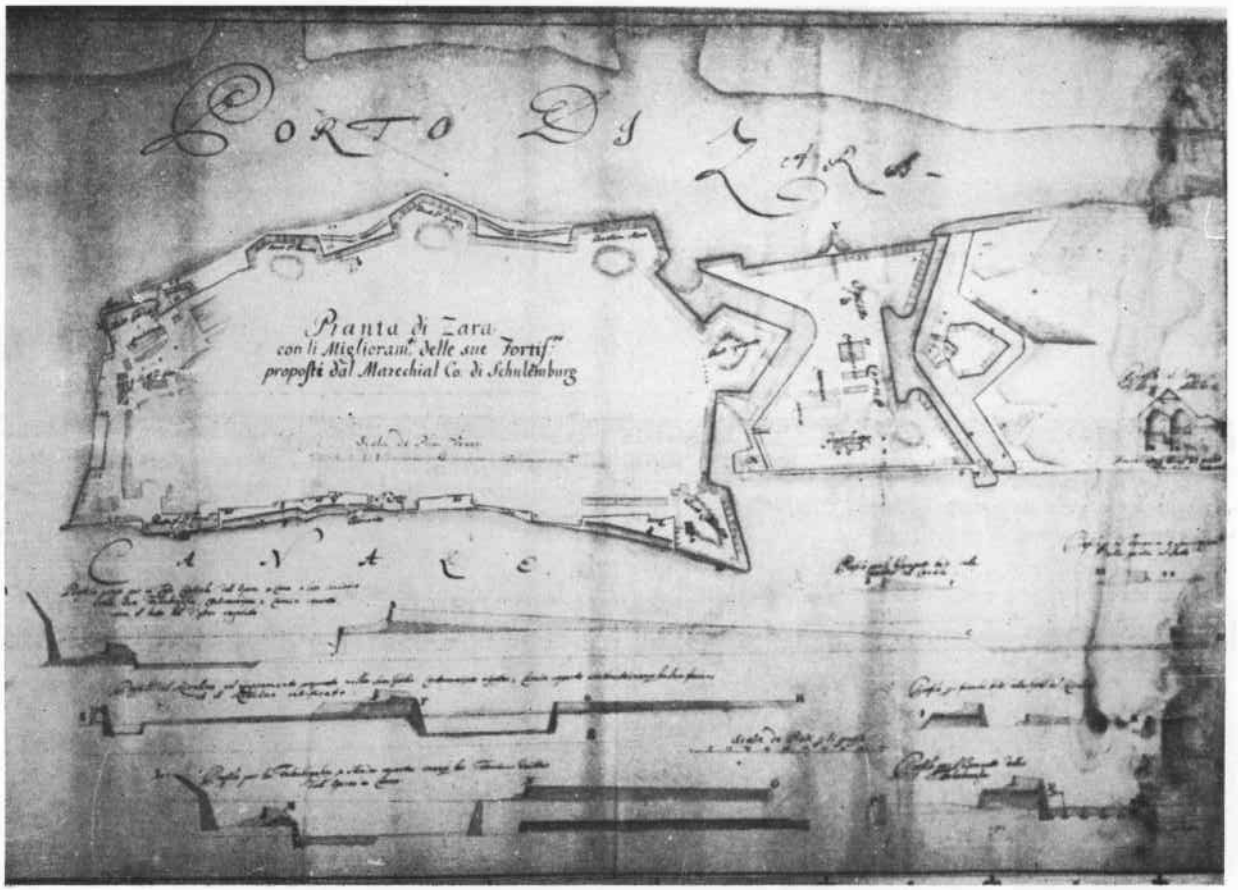
Pianta di Zara
con li Miglioram.ti delle sue Fortif.ni
proposti dal Marechial Co. di Schulemburg

Br. 31.

33. VENEZIA, *Museo Correr,* Manoscritti Prov. Div. 839/28 Dissegno *formale delle Fortificazioni della Città di Zara / che fano fronte al Porto, con la descrizione del Litorale, / e uiccina Campagna nella Terra Ferma / ... Il tutto levato in Pianta e formato da me sottosc. to Cap. n Ingegnere / per Orde del fù S. r Sarg. e Gen al Rossini, rellattivo a Comandi dell' Illustrissimo et / Eccellentiss. mo S. r Pietro Michiel Provr. General di Dalmazia et Albania.* Desno dole: *Zara, li 16 Agosto 1764 / Giorgio Tramarini Cap. n Ing. r*

Vrlo precizan nacrt u akvarelu koji tačno označava izgled luke, pojedinih uvala, susjednih komunikacija, vrtove i zgrade na periferiji; naročito su važne oznake na rtu Brodarice (krcalište za stoku, ruševine srednjovjekovne crkve, gatovi). Tu vidimo prvi put morski kanal između bastiona Grimani i Fortea, vel. 178 x 70. Sadrži neostvaren projekt utvrda u predjelu Brodarice i Voštarnice po zamisli »*dal fù Maresc. lo Co. di Scolembourgh*«. U vezi s tim nacrtom stoji nacrt u istom fondu br. 839/30, gdje su označeni presjeci tih utvrda.

34. VENEZIA, *Civico Museo Correr,* Ibidem 839/27. *Pianta e prospetiva / della / città di Zara / Dedicato da me infrascritto alla Virtù / sopra Grande dell' Il'mo et Ecc'mo Sig. / Andrea Tron Kr: / In contrasegno del mio profondo Ossequio / e perpetua obbligazione* desno dole: *Vstr. De.mo Obl.mo Seruitor / Gio. Batta Bragadin / Tene e Ing:re*

Crtež na papiru obojen akvarelom, vel. 101,5 x 74 cm. Gornju trećinu zauzima pogled na Zadar sa SI *(Prospettiua della città di Zara da Grego Levante).* Raspoznaje se mlin-vjetrenjača na vrhu bastiona citadele, dio srednjovjekovnog zida s kruništem i srednjovjekovna kula, te zvonik crkve sv. Šimuna. U prvom planu lijevo pogled na crkvu sv. Ivana na periferiji. Dvije donje trećine zahvaća plan grada sa svim ulicama i periferijom do Arbanasa *(Borgo degl' Albanesi).* Popraćen je legendom.

Budući da su preko luke označeni projekti koji se nalaze na nacrtu iz g. 1764. a u Forteu nije označena kasarna sagrađena g. 1765, treba ga smatrati suvremenim prethodnome.

35. ZADAR, *Zavod za zaštitu spomenika.* PIANTA DELLA CITA (!) / DI ZARA / *Metropoli della Dalmazia.* crtež na papiru obojen akvarelom. popraćen legendom vel. 64,5 x 45 vrlo bliz prethodnome, iako mnogo rustičniji.[17]

36. WIEN, Staatsarchiv, Kriegsarchiv Inl. C. III. No 1 PIANTA / DELLA PIAZZA / DI ZARA / L'ANNO 1774 Akvarel na papiru popraćen legendom. Preciznost nije naročita, ipak veća nego na prethodnome.

37. VENEZIA, Civico Museo Correr, Manoscritti prov. Div. 839/26 PIANTA / DELLA CITTA E / FORTIFICAZIONI DI / ZARA, desno dolje izvan okvira potpis *Delineata da ing. Fran. Geronzi.* Uz mjerilo naslikana traka s natpisom F. G. FECIT ANNO 1772. Akvarel na papiru. Vel. 100 x 79,5 cm, popraćen legendom. Najprecizniji i najpotpuniji od svih.

[17] Objavljen kao prilog (ozalit kopija) uz »Natječaj za regulacionu osnovu grada Zadra« (Zagreb) 1953.

Br. 32.

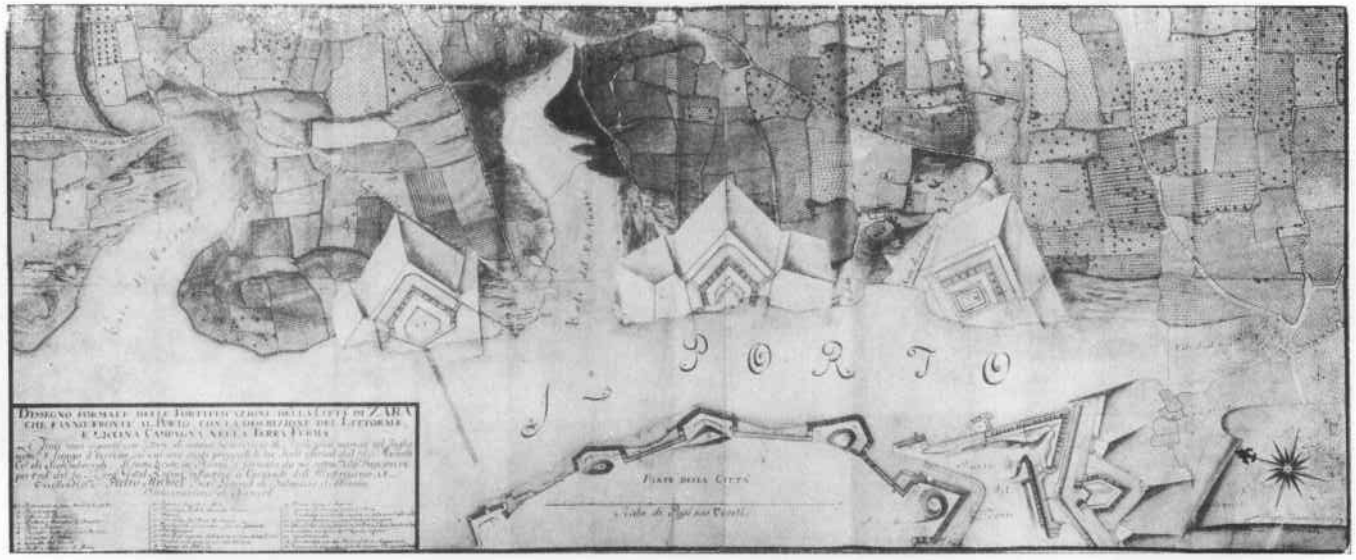

Br. 33.

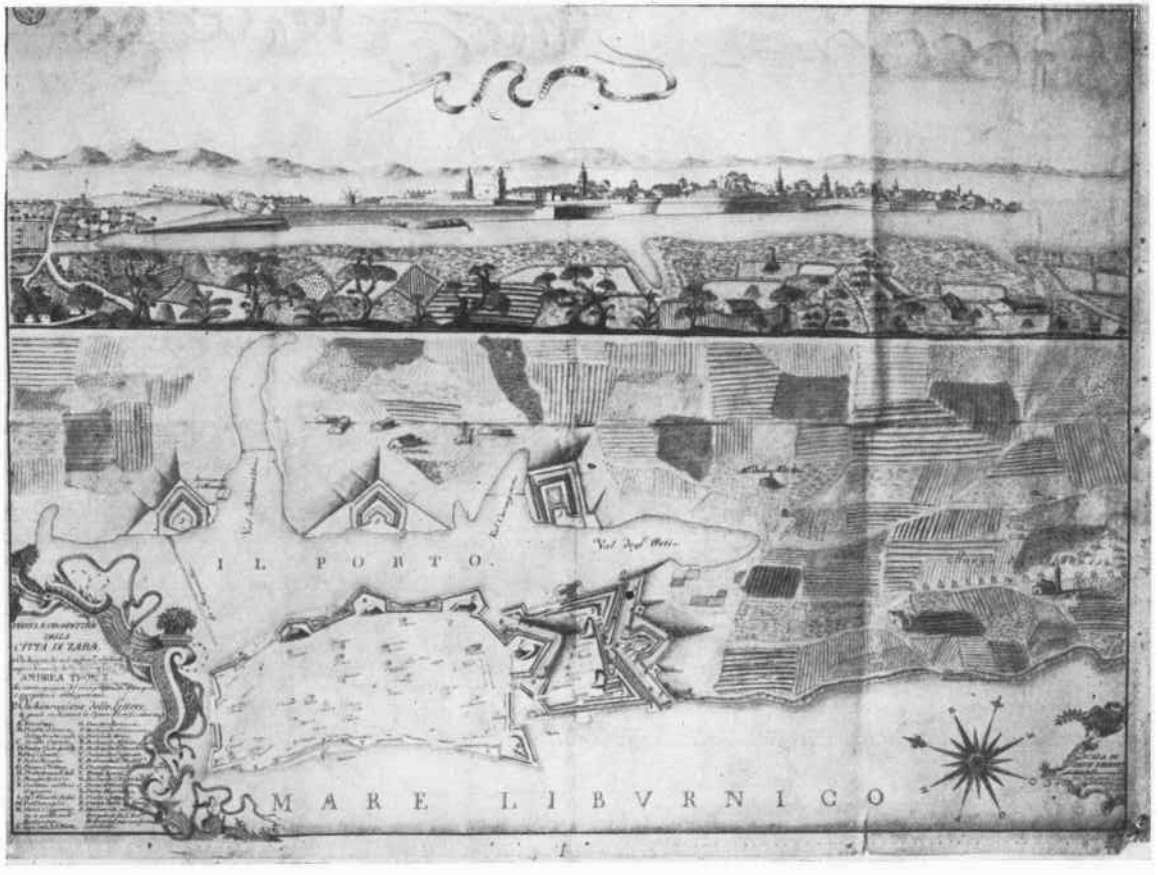

Br. 34.

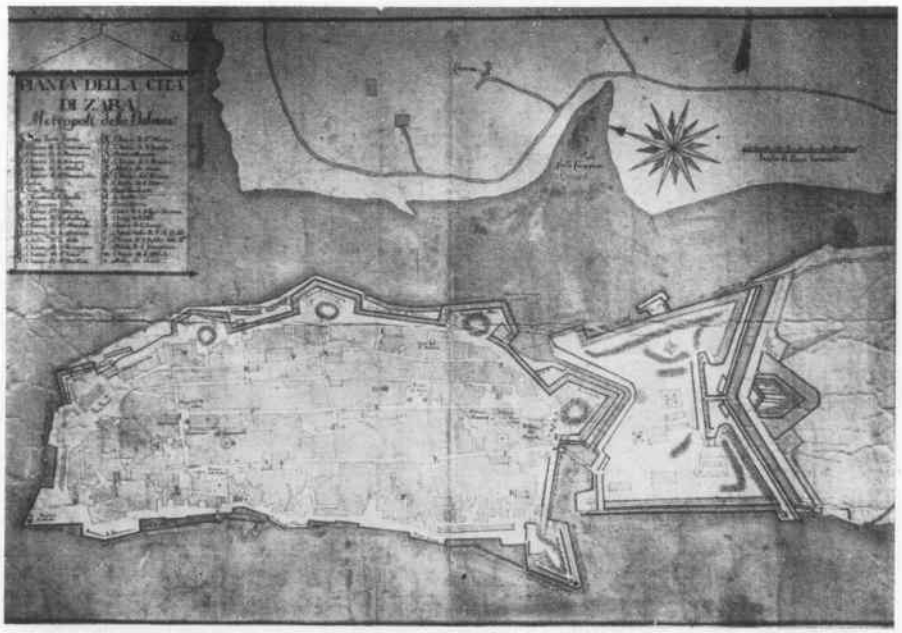

Br. 35.

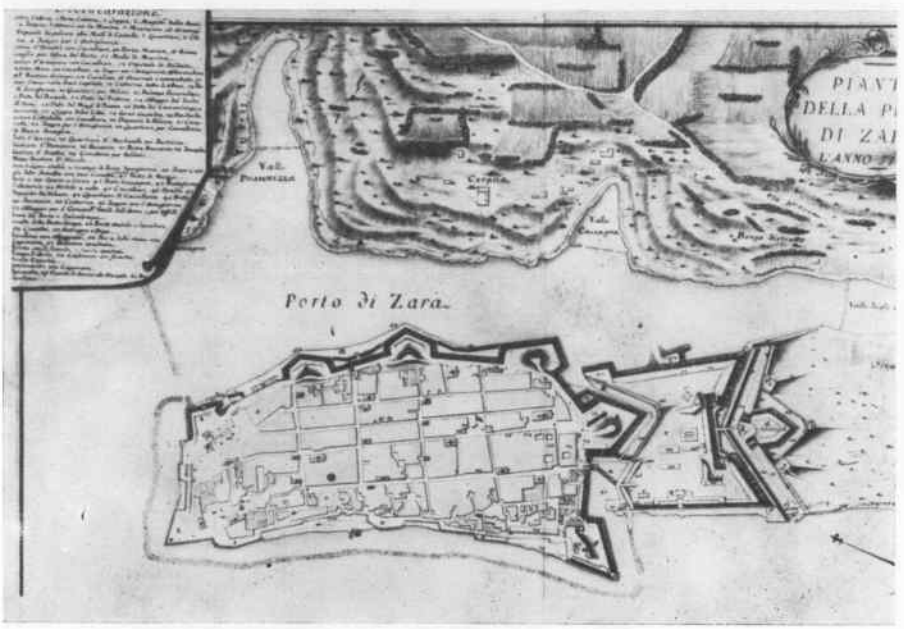

Br. 36.

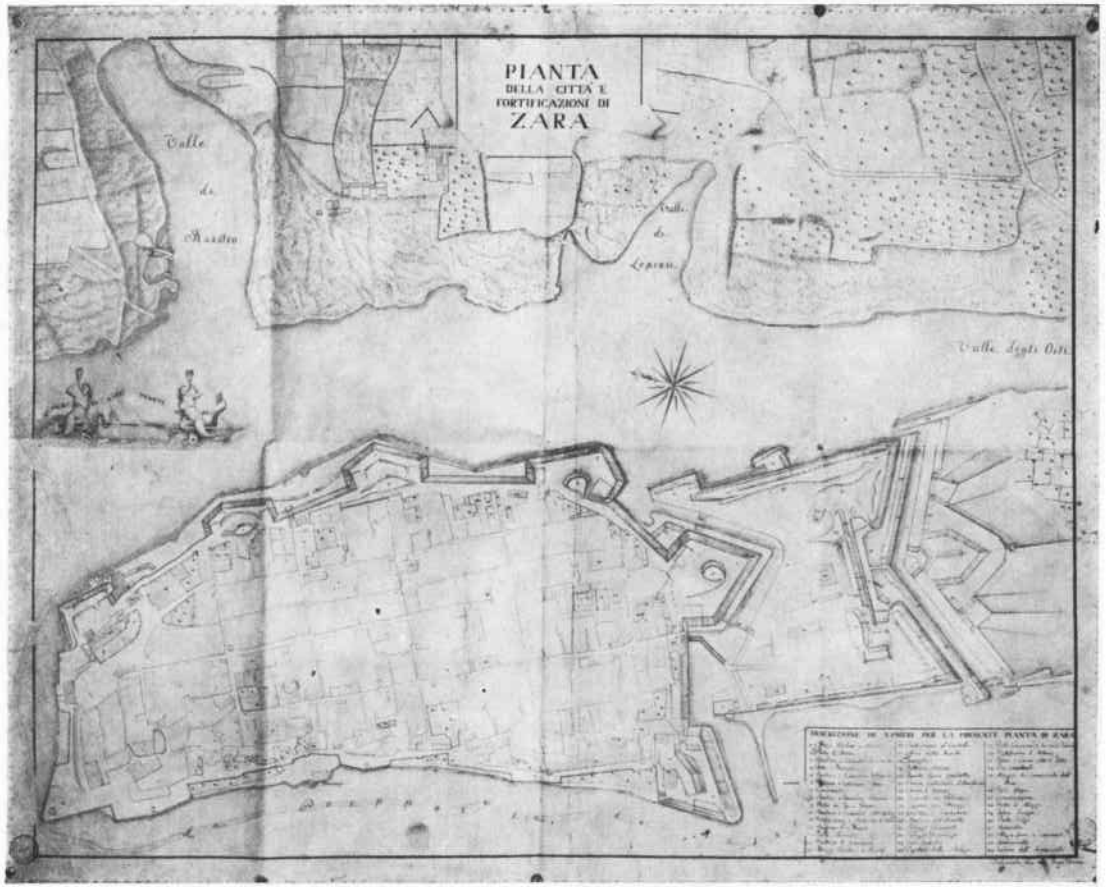

Br. 37.

Summary

THE ICONOGRAPHY OF ZADAR UNTIL THE FALL OF THE REBUBLIC OF VENICE

The author presents a catalogue of 37 representations of Zadar occurring in the period from the beginning of the 13th to the end of the 18th centuries (until the fall of the Venetian Republic). A larger number of these works have been known so far, but they have been scattered in various publications, most of which were poorly accessible. The second part is herewith presented to the public for the first time.

The oldest representation is to be found on the tragment of a floor mosaic dating from the year 1213 in the Church of. St. Giovanni the Evangelist at Ravenna. Zadar is designated by a mere tower. The second by time sequence is a relief in the silver soffin of St. Šimun in the church of this saint at Zadar from the year 1380, in which Zadar is depicted as the background of a composition containing figures. What is to be seen are the city walls and the towers. After a fantastic representation of Zadar on an engraving from the year 1500 there follows the first engraving depicting Zadar as a town on a peninsula with mediaeval fortifications (both as illustrations in a travel record by fra Noe). M. Pagano's wood engraving from the first half of the 16th century also depicts Zadar in mediaeval style, but much more accurately. After this work was done the copper engraving by P. Forlani (1570), which again served with considerable reduction for the making of the copper engraving by the Šibenik man M. Rota (1570). Rota's engraving was reproduced in an atlas that was probably published by G. Camotio around the year 1571, and it served as a model for many others, including for instance those by G. Franco.

A plan from the 16th century in the Museo Correr and a model in the Museo storico navale at Venice are the first precise plans of Zadar. These works depict that city in the period when new fortifications were being built, so that they can serve for the study of numerous elements of mediaeval town-planning.

Then there follow two graphic representations of Zadar in a new form — surrounded by bastions, and thereafter several drawings, engravings and one stone relief from the 17th century, all of which depicting but the fortification belt of the city. There is but one plan — not very precise in elaboration — showing indrawn streets. The plans from the 18th century are much more accurate; they contain streets and are accompanied by legends, which mention all the more important buildings. Most valuable is the one that was made in 1772 by F. Geronzi. It can serve ideally for a detailed study of the appearance of the city of Zadar of that period. From the same period there have also been preserved several views of Zadar from the north-east. The oldest of these views was drawn by N. F. Eraut (1682), then there follow some from 1708 (G. Juster), 1754 (Tironi) and 1764 (G. B. Bragadin).